

FEKETE ZSUZSANNA

HAGYOMÁNYOSAN KÖZÉP-EURÓPAI

Dobos Balázs: *A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában.* Társadalomtudományi Kutatóközpont MTA Kiváló Kutatóhely – Kalligram: Budapest, 2020. 247 oldal

Időben és térben, a többi között személyi elvű autonómiának tekintjük a zsidó *qahal*, az Oszmán Birodalom *millet* rendszerét, a két világháború közötti észtországi kisebbségekre vonatkozó szabályozást, vagy a ma élő számi közösségeket a skandináv országokban. A példákat még lehetne sorolni európai viszonylatban, de ezzel is érzékeltethető ezen autonómiatípus hagyománya és elterjedtsége. Ugyanakkor „[...]az intézmény mégis sokszor idegennek hat a mai területcentrikus világban.”¹ Erre utal Dobos Balázs történész, politológus is legújabb könyvében, amelyben meglátása szerint az autonómiáról szóló szakmai diskurzus fősodraban a területi autonómia szerepel, de szerinte a személyi elvű autonómiára nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, hiszen sok esetben valós megoldást adhat a területi szempontból kevésbé koncentrált nemzeti kisebbségek számára.

A 2020-ban megjelent kötet egy nagy ívű, többéves kutatás eredményeire épül, amely hozzáférhető online a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének kisebbségi választási adatbázisában (<https://kisebbssegkutato.tk.hu/kisebbségi-valasztasok-kozep-es-delkelet-europaban>). Ezt tekinthetjük a könyv hatalmas virtuális mellékletének is, amely a könyv vizsgálati tárgyát képező országokra – úgy mint Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Észtország – vonatkozólag tartalmazza kereshető formában a kiválasztott személyi elvű kisebbségi autonómiák, kisebbségi/nemzetiségi önkormányzatok és tanácsok elérhető választási adatait. A térségből kiválogatott öt országban az autonómia közjogi alapokon nyugszik és regisztrált kisebbségi szavazók által létrehozott kisebbségi önkormányzatok és tanácsok irányítják azt. Ezen autonómiák felépítése, kritériumai,

1 Manzinger Krisztián: *A területi alapú hatalommegosztás mint a multikulturális európai államok demokratikus stabilitásának lehetséges modellje.* Doktori értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola: Budapest, 2018. 68. Letöltés helye: <https://ajk.kre.hu>; letöltés ideje: 2021. 07. 15.

erőforrásai, területi kompetenciái alapján történő összehasonlítás a célja Dobos Balázs legújabb könyvének, amelynek különlegessége, hogy az elméleti keretektől egészen a gyakorlati szempontok részletes bemutatásáig írja le a személyi elvű autonómia modelleket.

Dobos fáradhatatlan kutatója a témának immár több mint egy évtizede. Könyve bár rendelkezik történeti áttekintéssel, de elsősorban a rendszerváltás utáni időszakot vizsgálja meg napjainkig. Nemzetiségi témákkal foglalkozó személyek számára abszolút alapműnek tekinthető a Dobos-kötet. Ugyanakkor nemcsak a szakmának, vagy egy kisebbségi közösség tagjainak szólhat ez a könyv, hanem valamennyi európai polgárnak, aki szeretné megérteni egyrészt Közép-Kelet-Európát és a benne élő nemzeteket, valamint tekintettel van a kontinensen élő 50 milliós őshonos nemzeti kisebbségre. Továbbá követi az Európai Unió ügyeit annyiban, hogy az elmúlt évek polgári kezdeményezései is ismertek előtte, köztük a Minority SafePack és a nemzeti régiók védelméről szóló aláírásgyűjtés. Időszerűségét még erősítik a 2021-es népszámlálások is, amelyek jelentős hatást gyakorolnak a következő tíz évre a kisebbségi támogatások elosztására, a kisebbségi közösség reprezentációjára, közéleti és politikai fajsúlyára. Mivel a valós nemzetiségi arányok felméréséhez elengedhetetlen, hogy a közösségek tagjai ne tartózkodjanak az identitásuk felvállalásától, és vallják magukat a többségi nemzethez tartozónak, vagy hagyják ki az erre irányuló részét a kérdőívnek (166. o.).

Az európaiság kérdésre adott válaszok egyike ma mindenképpen a sokszínűség megőrzése jelenti, amely hosszú távú biztosításának lehetséges módja a nemzeti kisebbségek autonómiája. Jelen könyv ehhez megfelelő muníciót tud nyújtani tudományos keretek között. Megvilágítja, hogy a legtöbb európai ország kommunikációjának része, hogy a kisebbségek egyéni jogai törvények által garantáltak és akár kulturális alapok, bizottságok révén támogatják a kisebbségek szervezeteit, intézményeit, nyelvhasználatát, kultúráját, azonban ezek a legtöbb esetben nem jelentenek kollektív jogokat. Holott az adott nemzetiséghez tartozó egyének közösséget alkotnak, és az egyéni jogok még nem garantálják a zavartalan, teljes körű megélését az önazonosságnak és a közösséghez tartozásnak. Dobos könyvében megvizsgálja a kollektív jogok gyakorlásához szükséges körülményeket, lehatárolva, vagy éppen kiemelve a személyi elvű autonómia lehetséges jellemzőit történeti és regionális megközelítésből egyaránt. Bemutatja ezen autonómiatípus keletkezését a már említett öt kiválasztott országban, hogy ott a kisebbségi tanácsok, önkormányzatok milyen kompetenciákkal működnek, milyen célokkal rendelkeznek. Részletesen kifejti, hogy a közösségekben milyen kritériumok szerint jön létre a csoporttagság, hogyan legitimálja magát a többségi társadalom előtt, miként érvényesíti hatékonyan érdekeiket, milyen stratégiával veszik rá regisztrációra és szavazásra a csoporttagokat, hogyan működik kis- és nagyközösségben a csoportidentitás vállalása, milyen lehetőségek vannak az etnopolitikai mobilizációra, és hogy mindebben milyen mértékben meghatározó az anyaország szerepe. Ezen absztrakt

kötődéseket miként lehet kézzelfoghatóvá tenni, kollektív cselekvésre ösztönözni az egyéneket (200. o.).

A gyakorlati rész bőségesen támaszkodik historiográfiai bevezetőre, amelyben nemcsak a témához kapcsolódó szűken értelmezett személyi elvű autonómiát, tehát annak tipológiáját és elméleteit veszi sorra, de megágyaz ezeknek történetelméleti szempontból is, amikor elhelyezi az autonómia és a nemzetiségek, kisebbségek kérdését a 20. századi nacionalizmuselméletek között.

Az önrendelkezés és a különbségek elismerésének folyamata bár igen lassú, de megfigyelhető már napjainkban is. Azon nemzetállamok, amelyek csak egyéni jogokat hirdetnek és homogenizációs politikát folytatnak, tevékenységük egyre kevésbé fenntartható, látszólagos vagy tényleges demokratikus és liberális jellegük ellenére. Így a tagadhatatlan etnokulturális különbségekkel foglalkozniuk kell, mivel azok feszültségeket okozhatnak különböző szinteken az adott központosított kormányzatban, társadalomban. A létező, vagy létrejövő „különbségi közösségek” számára a személyi elvű autonómia biztosíthatja a jogokat és a politikai részvételt, az államok feldarabolása nélkül (21. o.). Dobos szerint a látszólag nagyobb politikai súllyal rendelkező területi autonómiával szemben, a személyi elvű hamarabb, vagyis inkább könnyebben megvalósulhat, hiszen az érintett egyének, amennyiben a közösséghez tartozónak vallják magukat, úgy földrajzi kikötés nélkül, szóróványosan is gyakorolhatják kollektív jogaikat, amennyiben arra az állam, amelyben élnek, lehetőséget biztosít, és amennyiben ezen célért a nemzetiség közösségként is fel tud lépni.

A 20. század elején Karl Renner és Otto Bauer osztrák szerzők által kidolgozott személyi elvű autonómia elmélete óta számos értelmezés látott már napvilágot, ennek oka lehet az, hogy a közösségeknek vonzóvá kell tenniük a tulajdonképpeni igénycsomagukat a többségi állam, kormány felé, amelyet adott esetben autonómia-statútumnak is nevezhetnek. A rendszerváltozás utáni nemzetiségi identitás megőrzésére kialakított és felállított intézmények sokasága létezett és létezik mai napig. A könyvében Dobos az egyes példákat minden esetben elhelyezi tágabb környezetben is és összefüggéseiket is feltárja. Így leírja azt is, hogy az autonómiaértelmezési problémát még tovább bonyolítja az is, hogy sok esetben nem a kisebbség valós érdekei befolyásolják a személyi elvű autonómia megvalósulását, hanem a térség bilaterális és/vagy euroatlanti kapcsolatai és viszonyai.

A Baltikumot, azon belül is az észti modellt ismerteti mai állása szerint, valamint a személyi elvű autonómia két világháború közötti időszakig visszanyúló okait is összefoglalja, kapcsolatba hozva a környező országokkal való viszonyával, a térségben jelen lévő multikulturális gondolkodásával is (47. o.). Az észtsországi semleges-civil megközelítést, amellyel Észtország kollektív entitásként ismeri el a nemzeti kisebbségeket (107. o.) Dobos összehasonlítja Szerbia, Horvátország, Szlovénia és Magyarország nemzetiségi politikájával,

szintén korszakolva a törvényalkotásukat, szabályozásukat. Mindezek áttekinthetőségét segíti összefoglaló táblázataival. Dobos megállapítja, hogy a szlovén modell mutatja a legnagyobb eltéréseket a többi vizsgált országhoz képest, mivel szelektív jellegű és csak az olaszt és a magyart ismeri el őshonos kisebbségnek, így csak azok alakíthatnak autonómiát (110. o.), de az elmúlt harminc év tekintetében a legösszetettebb nemzetiségi önkormányzati rendszer Magyarországon született (123. o.).

Dobos Balázs rendkívül alapos és szerteágazó anyagot állított össze, amely erős szövegkohézióval rendelkezik, mindemellett rendkívül sokrétű. Maga a személyi elvű autonómia elméleti és történeti áttekintésétől, nemzetközi komparatív elemzésétől eljutunk az említett öt ország jogszabályi, egyesületi, választási rendszerének ismertetéséhez. Érzékenységgel és nagy precizitással foglalja össze mindazokat a hasonlóságokat és különbségeket, amelyek jellemzik a vizsgált országokban létező nemzetiségi érdekképviselőket, érdekvédelemért, kiemelt tekintettel Magyarországra és a szomszédos országokban működő valamennyi magyar érdekképviselőre és pártra. Ezzel is felmutatva a tényt, hogy az autonómiának rendkívül specifikusnak kell lennie minden országban, minden közösségben, hogy optimálisan működjön és valóban a nemzetiséghez tartozó személyeket szolgálja és életminőségüket, életszínvonalukat javítsa, illetve azt, hogy az autonómia maga is folyamatnak tekinthető, amelyet állandóan alakítani kell a nemzetiség formálódásával összhangban. A személyi elvű kisebbségi autonómia megvalósításának kész forгатókönyve nincs, de az eddig megírt óriási elméleti és gyakorlati tárból bőségesen lehet meríteni hozzá, amelyet e könyv be is bizonyít.